

Situne Dei

Årsskrift för Sigtunaforskning och historisk arkeologi

2017

Redaktion:

Anders Söderberg
Charlotte Hedenstierna-Jonson
Anna Kjellström
Magnus Källström
Cecilia Ljung
Johan Runer

Utgiven av Sigtuna Museum

Valsgärde 1, 2, & 4. Valsgärde studies. English version.

Acta Museum Gustavianum Regiae Universitatis Upsaliensis. Uppsala 2013.
ISBN 978-91-98055-0-0.

Boken är daterad 2013 men fanns, när detta skrevs i januari 2017, ännu inte i handeln. Tack vare att tryckeriet hade skött sina pliktleveranser till universitetsbiblioteken lyckades jag ändå få fatt i ett exemplar.

Inom arkeologin är förseningar för all del mer regel än undantag och tre–fyra år inget att höja på ögonbrynen för. Vad gäller det vendel- och vikingatida gravfältet i Valsgärde i Gamla Uppsala socken kan man erinra sig att grävningarna pågick 1929–1936 och 1946–1954. Av de 15 då undersökta båtgravarna väntar ännu nio på att bli publicerade så här kan man verkligen tala om en viss eftersläpning.

Båtgravarna nr 1, 2 och 4 i Valsgärde, alla vikingatida, rapporterades i svenskspråkiga tidskriftsartiklar åren runt 1930. Dessa texter har i den nya boken översatts till engelska samt kompletterats med fyndlistor och foton. En viktig artikel från 2002 om den relativa kronologin på gravfältet har också översatts.

I övrigt innehåller boken dels en kort utgrävningshistorik, dels fyra nyskrivna bidrag: *Torstein Sjøvold* och *Sylvia Sandelin Löfgren* diskuterar hästarna i Valsgärdegravarna 1, 2 och 4 utifrån dels en osteologisk analys av skelettdelar, dels utifrån en översikt av gravarnas ridutrustning och seltyg. De sparsamma hästresterna från gravarna 1 och 2 kunde inte könsbestämmas men de två djur som offerats i grav 4 visade sig vara hingstar. Författarna konstaterar att av 41 hästar från svenska och norska vikingatidsgravar, som kunnat bestämmas, var 39 av mankön. Hästar var järnålderns förnämsta offerdjur, och hingstar skulle det vara.

Torbjörn Brorsson granskar keramiken i samma gravar, ett i och för sig mycket litet material, och drar den intressanta slutsatsen att det välbevarade kärlet i grav nr 4 härstammar från Kurland.

De övriga två bidragen i boken är av mer övergripande karaktär. *Ola Kyhlbergs* har titeln *Leadership Cult and Burial Practice*. Han tänker sig (beträffande de äldsta Valsgärdegravarna, nr 6, 7 och 8 som är i stort sett samtida med Uppsala högar) att pampiga begravningståg utgått från den stora hallen i Gamla Uppsala och att den döde därifrån förts i båt fram till gravbacken.

Att båtarna dragits upp så att säga fullastade från Fyrisåns strand och att dragdjuren därefter offerats är en fascinerande, men givetvis svårbevisad idé. Enligt min mening kan man alternativt tänka sig begravningen som en process i linje med den nyare forskningen om Osebergsgraven (Terje Gansum o.a.). Båten bör i så fall ha stått färdiginsredd i schaktet, kanske med nordöstra ändan redan övertäckt med jord och sten – porten till dödsriket symboliskt halvöppen – något som också skulle kunna förklara varför denna del av båtarna ibland är helt tom, medan den sydvästra är packad med föremål. De blodade hästarna ligger nästan alltid i sydväst, och i denna ände av båten återfinns också den kittel som kan ha använts att samla upp det heliga hästblodet i, blotskålen ("hlautbolli" i fornvästnordiska textkällor).

Sådana kittlar finns i fyra av de sex publicerade Valsgärdegravarna, i Vendelgravarna i sex av tolv. Den döde är placerad med ansiktet vänt åt detta håll, i vissa fall halvsittande, själv huvudperson i blotets gemenskap mellan gudom, levande och döda. Och i de vendeltida båtgravarna i Valsgärde, som är genomsyrade av Odensymbolik, har den dödes hjälm placerats ovanpå själva gravstenen.

I den välbevarade båtgravstenen i Årby, Rasbokil, låg längst förut på båtbottnen skelettet av en höna och intill detta en offerkvast av björkris (en "hlautteinn" i fornvästnordiska textkällor). Man hade tydligen rituellt stänkt hönsblod på gravstenen. Höns är ganska vanliga i förkristna gravar och anses ha haft en roll i passageriten mellan de levandes värld och dödsriket. De spelbräden och -pjäser som placerats i, eller ibland på, många båtgravar förstärker intrycket av gravkultens divinatoriska karaktär.

Valsgärdes båtgravar, och för övrigt praktiskt taget alla andra motsvarigheter i Mälardalen, är anlagda i sydväst–nordostlig huvudriktning, med smärre variationer. Alltsedan Hjalmar Stolpe, som 1882 började undersökningar i Vendel, har forskningen uppfattat att den sydvästliga ändan av båtarna i allmänhet är fören. *Gunilla Larsson* anser sig i sitt bidrag, med i huvudsak etnologiska analogier, kunna visa att detta är fel och att "fören" i själv verket är aktern.

Larsson hävdar t.ex. att båtars skrov i alla tider varit bredast för om midskepps och detta därmed är en tydlig indikation på vad som är för och vad som är akter. Men publicerad dokumentation om båtgravarnas båtar ger knappast stöd för detta och att rent allmänt vara så kategorisk kan också ifrågasättas. Vidare kan man enligt Larsson alltid skilja på för och akter genom att granska laskarna eftersom båtbyggare ser till att den förliga avfasningen täcker den akterliga. Det är dock sällan som bevaringsförhållandena medger sådana bestämmelser, och man bör kanske inte vara så tvärsäker som Larsson om resultatet då heller. Så hade t.ex. Årbybåten en lask av varje typ och också det omsorgsfullt byggda Osebergsskeppet hade en del laskar av den "bakvända" typen, vilket överraskade utgrävarna.

Att det inte utan vidare går att säga vad som är för och akter i en dåligt bevarad båt, spetsig i båda ändar, står klart. Analogier med välbevarade båtar måste tillgripas, men sådana är det tyvärr ont om. Årbybåten hör emellertid dit och där var det ingen tvekan om vad som var för och akter. En hå fanns bevarad in situ och visade tydligt åt vilket håll man rott. Fören pekade således åt syd, med en liten dragning åt väst.

Larsson har utan tvivel en poäng när hon ifrågasätter den schablonmässiga tolkningen av båtarnas orientering i äldre forskning. Här har man säkert ibland gjort det för enkelt för sig. Men hennes egen kritik är i gengäld alltför svepande.

Apropå försenade publiceringar så spelar båtfyndet från Vik, Söderby-Karl, stor roll i Larssons Valsgärdejämförelser. Det vore en stor välgärning om detta (gjort 1898, återupptäckt 1985 av just Larsson) i sin helhet, och helst i en nära framtid, kunde göras tillgängligt för forskningen.

Rune Edberg